

C. G. JUNG. FONDUL OBSCUR ȘI LUMEA IMAGINILOR INTERIOARE

C. G. Jung. The Obscure Background and the World of the Inner Images

Dorin ȘTEFĂNESCU¹

Abstract

The interpretation focuses on three of the main aspects which define Jung's conception on the world of the inner images. The first aspect reveals the comprehensive function of intuition. The intuition seizes these unconscious images in their double nature, significant and imaginable, as icons that mean through their unapparent structure. It surprises the non-manifesting feature of the image, that is its infinite possibility, the obscure background where images appear as pure self-donation of what is hidden in their very transparency. The second aspect shows the symbolic nature of the inner images, whose contents transcends the already-known designed by the signs, opening towards the unknown and the never seen before. It is a transcendental that, although appearing as a subjective factor, shows itself as an object in the subject, but not created by the subject itself. It is about the so called great images, understood as a world in the mirror. The third aspect points out the fact that the inner images veil and show in the same time, defining themselves in a phenomenological horizon. Aspect clarified through the dialectic relation between the putting in form and the comprehension.

Keywords: comprehensive intuition, obscure background, inner image, putting in form, aesthetic object / significant object

Funcția comprehensivă a intuiției

Ceea ce constituie obiectualitatea lumii, fenomenele ce apar în exterioritatea manifestării mundane suferă o semnificativă mutație în lumea poemului. Ele apar ca și „alterate” de percepția subiectivă care le destituie din orizontul apariției lor comune, nu le mai invocă drept existențe deja-date, subsumate limitelor aparente, ci le evocă în felul în care ele se plăsmuiesc în absența datelor imediate ale conștiinței, prin activitatea imaginativă.² Cu cât imaginația este mai bogată, cu atât inconștientul are mai multe posibilități de a-și revela conținuturile, căci – așa cum spune J. Böhme în *Vom himmlischen und irdischen Mysterium*, V, 4 sq. – cromatica imaginii depinde de „imaginația care pătrunde marele mister în care se zămislește o minunată viață esențială”.³ În „fantazarea” ca activitate imaginativă, imaginația se desfășoară ca intuiție care participă la însuși procesul prin care se creează obiectele interioare. Profileate pe pânza inaparentă a subiectității, acestea se dau în primul rând intuiției care le sesizează în dublul lor aspect, semnificabil și imaginabil, „nu se arată conștientului decât sub formă de imagini sau conținuturi”.⁴ Dacă „obiectele interioare apar percepției intuitive ca imagini subiective”,⁵ conținuturile lor –

¹ Professor PhD, „Petru Maior” University of Tîrgu Mureș

² Sau, pentru Jung, în *imaginația activă*, „termen tehnic (*terminus technicus*) care se raportează la o metodă particulară indicată de mine pentru conștientizarea conținuturilor inconștiente” (C. G. Jung, *Imaginea omului și imaginea lui Dumnezeu*, Ed. Teora, București, 1997, p. 319).

³ Apud C. G. Jung, *L'Âme et le Soi. Renaissance et individuation*, Albin Michel, Paris, 1990, p. 104.

⁴ *Tipuri psihologice* (cap. XI. Definiții), în C. G. Jung, *Puterea sufletului*, II, Ed. Anima, București, 1994, p. 150.

⁵ *Tipuri psihologice*, în C. G. Jung, *op. cit.*, II, p. 103.

după Jung – sunt inconștiente și, prin urmare, neaccesibile vreunei experiențe. Interioritatea, în acest caz, nu creează un tablou vizibil decât ca scenă *posibilă*, ca scenariu declanșat de posibilitățile exterioare, chiar dacă acestea din urmă sunt puse în umbră.⁶ Datele exteriorității rămân astfel fenomene caracteristice de inervație prin inconștient, iar „intuiția percepe imaginea care a prilejuit această inervație”; ea „caută să vadă dedesubt și percepe neîntârziat imaginea interioară care a prilejuit fenomenul manifest”.⁷ Ea surprinde nemanifestatul imaginii sau, mai degrabă, manifestabilul posibil – încă neactualizat – din miezul fecund al inconștientului. Or aici posibilul este un inepeuizabil, fondul obscur în care ia naștere lumea imaginilor, imagini percepute în pura lor apariție semnificantă, în dimensiunea lor exclusiv fascinant-estetică, adică in-utilă practic.⁸ Faptul că intuiția „sesizează imaginile provenite din temeuriile spiritului inconștient, temeuriile existente a priori”⁹ arată atât preexistența fondului arhetipal creator de imagini care se dau aprioric înțelegerii intuitive, cât și caracterul acesteia de „clarviziune profetică”, prin relația sa cu arhetipurile care „întruchipează desfășurarea legică a tuturor lucrurilor accesibile existenței”.¹⁰

În cadrul înțelegerii la nivel subiect, deosebim ca atare între *imago* și existența reală. Imago nu este imaginea obiectului însuși, ci aceea a unui complex de funcții ale subiectului. Este esențial „ca imago-ul să nu fie considerat identic cu obiectul, ci să fie considerat mai degrabă o imagine a relației subiective cu subiectul. Tocmai în asta constă înțelegerea la nivel subiect”.¹¹ Este vorba, în acest orizont comprehensiv, de ponderea unei imagini secunde, prelucrare subiectivă a imaginii primare, ca de pildă reprezentarea unei persoane care „constă în primul rând din imaginea pe care X a receptat-o de la persoana reală, dar apoi și din cealaltă imagine, rezultată din prelucrarea subiectivă a imaginii nr. 1”.¹² Atitudinea subiectivă – ca înțelegere la nivel subiect – caută să aducă produsul semnificant-imaginal la o expresie inteligibilă, să găsească sensul acestui produs,

⁶ „Sunt plâsmuite doar imagini ce nu mai exprimă absolut nimic din realul exterior, fiind « doar » simboluri ale incognoscibilului pur” sau o „reprezentare a nereprezentabilului, care e oricum dincolo de orice imagine posibilă” (*ibidem*, pp. 81, 82).

⁷ *Ibidem*, p. 104. „Vede imaginea unui om ce se clatină cu inima străpunsă de o săgeată. Această imagine fascinează activitatea intuitiv, care zăbovește asupra ei, căutând să-i surprindă toate amănuntele. Reține imaginea, stăruitor, și constată, cu cea mai vie participare, cum se modifică și se desfășoară spre a se pierde în final” (*ibidem*).

⁸ Ca și în cazul picturilor de altfel, iar „în astfel de cazuri, inconștientul se complăce să introducă, oarecum pe furiș, în imaginea pictată propriile sale imagini venite de dincolo de conștiință”, așa-numitele imagini interioare (*L'Âme et le Soi*, ed. cit., p. 65).

⁹ *Ibidem*, p. 105.

¹⁰ *Ibidem*, p. 106. „Intuiția cea mai profundă a unei continuități « eterne » a viului” (C. G. Jung, *Dialectique du Moi et de l'inconscient*, Gallimard, Paris, 1986, p. 153).

¹¹ *Tipuri psihologice* (cap. XI. *Definiții*), în C. G. Jung, *Puterea sufletului*, II, ed. cit., pp. 183-184. Dimpotrivă, în cazul unei interpretări „la nivel obiect”, atunci când obiectul exterior nu e distins de *imago*, imaginea interioară corespondentă, „totul e înțeles într-o interrelaționare imediată și nenuanțată cu obiectul” (C. G. Jung, *Dialectique du Moi et de l'inconscient*, ed. cit., p. 49).

¹² *Aion*, în C. G. Jung, *Puterea sufletului*, I, ed. cit., p. 151. Este vorba de „o imagine care nu corespunde decât parțial cu ființele exterioare, fiind realizată în rest din materiale care provin din subiectul însuși”. Această *imago* „este deci o imagine care nu își reproduce modelul decât într-un mod extrem de condițional”, într-o imagine interioară care este „o proiecție inconștientă” (C. G. Jung, *Dialectique du Moi et de l'inconscient*, ed. cit., pp. 139-140).

„caută să lămurească sensul exprimat simbolic, până când rezultă din el o sugestie corectă pentru orientarea conștiinței, o sugestie prin care să se obțină acel consens cu inconștientul”.¹³ Consensul dorit nu e doar rezultatul suprapunerii celor două imagini (cea a obiectului și cea a subiectului); el implică totodată o transgresare a unui sens *manifest* și aflarea unui sens *latent*, aspect cel mai ușor observabil în cazul fanteziei sau al activității imaginative. „Primul sens rezultă dintr-o contemplare nemijlocită a imaginii provenite din fantazare, din ceea ce spune nemijlocit complexul de reprezentări fantastice”.¹⁴ Sensul manifest are întotdeauna caracterul unui proces concret, clar perceptibil, dar care nu satisface inteligibilitatea inevidentului. De aceea, potrivit exigenței hermeneutice, se va trece la căutarea unor sensuri mai profunde, a „unei alte semnificații a fanteziilor, la căutarea unei *interpretări* a lor, adică a unui sens latent”.¹⁵ Dacă sensul manifest este propriu imaginii poetice, drept complex inteligibil care se impune în mod evident comprehensiunii, sensul latent – pentru noi – nu e cel care se oferă interpretării; nu e interpretabil nu pentru că e de neînțeles, ci pentru că înțelegerea lui este abia intuiția posibilității sale de a semnifica. El ține de natura imaginii poetice, a unei apariții latente în care non-manifestatul se revelează – indirect, adică inconștient – în imaginea unui trup poet. Mai degrabă o manifestare vidă a unui semnificabil original care se autorevelează în imaginea inaparentului, dă un „corp” intuiției, se constelează într-o formă a informului.¹⁶

Sensul latent nu e creat, el e însuși procesul creator prin care ceea ce începe să semnifice se arată într-o imagine, oferindu-se receptivității iraționale a intuiției. Intuiția „depășește puterea de înțelegere rațională a gândirii, atingându-i limitele înainte ca aceasta să fi subsumat întreaga lume unei rețele de legi ale rațiunii”.¹⁷ Ea rămâne totuși o înțelegere, deși de natură intuitivă, irațională, gândirea de tip intuitiv a înțelegerii albe, o percepere *absolută* a evenimentului poetic sau o sesizare a posibilității unei donații absolute. Iar ceea ce se auto-donează intuitiv în această donație este sensul ascuns care nu decurge din ceva ci tinde să devină ceva. El nu există decât ca posibilitate a semnificării și a arătării, iar intuiția care îi înțelege apariția este funcție a „perceperii posibilităților ce se prezintă într-o situație dată”,¹⁸ adică în situația donației efective a unui semnificabil

¹³ *Tipuri psihologice* (cap. XI. *Definiții*), în C. G. Jung, *op. cit.*, II, pp. 136-137. Este „o metodă *intuitivă*, folosită pentru extragerea sensului general al unui produs al inconștientului” (*ibidem*, p. 137). Ceea ce înseamnă că „imaginea interioară – imago a obiectului – trebuie să fie recunoscută totodată ca element interior, căci doar astfel valoarea și energia investite în imagine vor putea reveni individului care are nevoie de ele pentru evoluția sa” (Marie-Louise von Franz, *Reflets de l'âme. Projections et recueillement selon la psychologie de C. G. Jung*, Entrelacs, Paris, 2011, p. 41).

¹⁴ *Tipuri psihologice* (cap. XI. *Definiții*), în C. G. Jung, *op. cit.*, II, p. 145.

¹⁵ *Ibidem*, p. 146. Ținând cont că „în spatele vălului de imagini fantastice acționează ceva dinamic, (...) odată intrați în aventura interpretării, trebuie să știm să ne desprindem de sensul literal, să nu ne lăsăm abuzați de aparența manifestă, adică de imaginea fantastică, și să nu o confundăm cu dinamismul ce acționează în arierplan. Aparența unui lucru nu e lucrul însuși, ci doar o expresie a acestuia” (*Dialectique du Moi et de l'inconscient*, ed. cit., p. 212).

¹⁶ Jung însuși remarcă faptul că „imaginea și sensul sunt identice și așa cum se formează prima, așa se lămurește și cel de-al doilea. Plăsmuirea nu are nevoie, de fapt, de nicio interpretare, ea însăși constituie propriul ei sens” (*Despre rădăcinile conștiinței. Studii asupra arhetipului*, în *Puterea sufletului*, IV, ed. cit., p. 71).

¹⁷ *Tipuri psihologice* (cap. XI. *Definiții*), în C. G. Jung, *op. cit.*, II, p. 181.

¹⁸ *Structura psihicului*, în C. G. Jung, *op. cit.*, II, p. 54.

imaginabil. Aici intuiția intelectuală, abstractă, se conjugă cu intuiția afectivă; ambele dau măsura *intuiției comprehensive*.¹⁹ Imaginea numinoasă e încărcată de o tonalitate afectivă specifică, iar aceasta întrucât – spre deosebire de simpla imagine-semn – doar faptul că ea ne afectează îi reclamă numinozitatea, adică relația cu omul viu, cu spiritul său originar: „Când nu e vorba decât despre o imagine, ea echivalează cu o descriere fără mari consecințe. Dar când se încarcă de afectivitate, imaginea dobândește numinozitate (sau energie psihică). Ea devine dinamică și antrenează în mod necesar consecințe”.²⁰ Or tocmai spiritul este „aspectul dinamic al psihicului obiectiv, el este ceea ce pune în mișcare, animă, inspiră, cel care în mod spontan creează și ordonează imaginile simbolice în spațiul interior”.²¹ Imaginea intuită și înțeleasă este o corespondență intuitiv-intelectuală a reprezentării arhetipale, a unei imagini originare. Deși „imaginea arhetipală nu are nimic decât simpla ei abundență, care intelectului îi pare « de necuprins »”,²² intuiția *înțelege* ceea ce arată imaginea, căci sensul se întrupează (poetal) în lumina înțelegerii.²³ La fel cum sensul latent e lipsit de un *a priori* cauzal, intuiția nu provine dintr-un conținut prealabil, ea nu se face ci se ivește *ex nihilo*: „nimeni nu *face* o intuiție. Dimpotrivă, ea vine întotdeauna de la sine”,²⁴ o intuiție spontană care vine fulgerător: „Intuiția survine adesea « ca un fulger ». (...) În acest caz, funcția « inferioară » ar fi intuiția”.²⁵ Aceasta pentru că, în primul rând, ea produce percepții pe cale inconștientă și, în al doilea rând, este o funcție de percepție irațională, ceea ce subliniază caracterul său concret non-intențional, reactiv și receptiv totodată.²⁶ Dacă, pe de o parte, intuiția se dă în absoluta noutate a ivirii sale fulgerătoare, pe de altă parte donația de care dă este deja-dată, un conținut de sens aprioric constituit împreună cu forma sa: „În cazul intuiției, orice conținut se prezintă ca

¹⁹ „Intelectul speculativ, susținut de intuiție, intuiția artistică, cea care își alege și își reprezintă imaginile cu ajutorul judecății afective” (*Tipuri psihologice*, în C. G. Jung, *op. cit.*, II, p. 113).

²⁰ C. G. Jung, *Essai d'exploration de l'inconscient*, Denoël, Paris, 1990, p. 167.

²¹ Marie-Louise von Franz, „Psyché et matière dans l'alchimie et la science moderne”, în *Carl Gustav Jung*, L'Herne, Paris, 1991, p. 258.

²² C. G. Jung, *Mysterium Coniunctionis*, I, Ed. Teora, București, 2000, p. 162.

²³ Funcția comprehensivă a intuiției iese cu claritate în evidență într-un episod din *Coran*, suratele 59-61, unde ni se relatează că Moise se așază înfometat și obosit de lungul drum până „în locul unde cele două mări se unesc”, dându-și seama că pierduse peștele care trebuie să-i servească drept hrană. „Moise – comentează Jung – înțelege că în mod inconștient a găsit și a pierdut izvorul de viață, ceea ce am putea califica drept o remarcabilă intuiție” (C. G. Jung, *L'Âme et le Soi*, ed. cit., p. 46).

²⁴ *Psihologie și religie*, în C. G. Jung, *Imaginea omului și imaginea lui Dumnezeu*, ed. cit., p. 47.

²⁵ C. G. Jung, *L'Âme et le Soi*, ed. cit., p. 76. „Funcția inferioară este cea care este cel mai puțin folosită în mod conștient. Este tocmai motivul nediferențierii, dar și al prospețimii sale: ea nu e uzată. Nu e la dispoziția conștiinței și chiar după o folosire destul de îndelungată ea nu pierde decât foarte puțin din autonomie și din spontaneitate. De aceea rolul ei este adesea cel al lui *Deus ex machina*. Ea nu depinde de eu ci de Sine. Surprinde așadar conștiința pe neașteptate, antrenând uneori consecințe devastatoare, precum un fulger. Îndepărtează eul și eliberează un spațiu pentru un factor căruia eul însuși îi este subordonat: totalitatea ființei umane, constituită de către conștiință și inconștient și ale cărei limite, fără a putea fi definite, se întind deci cu mult dincolo de acelea ale eului” (*ibidem*, pp. 76-77).

²⁶ Deși este o intuiție intelectuală, ea este capacitatea de gândire pasivă sau nederijată. „Gândirea nederijată, intuiția intelectuală este pentru mine o funcție irațională” (*Tipuri psihologice*, cap. XI. *Definiții*, în *op. cit.*, II, p. 154). „Intuiția este o funcție irațională (adică perceptivă). În măsura în care intuiția este produsul unei « inspirații », ea nu e faptul unui act voluntar” (C. G. Jung, *Essai d'exploration de l'inconscient*, ed. cit., p. 101). Iraționalul realității are și el un sens, căci în chiar „relația non-cauzală plină de sens dintre imaginea din suflet și evenimentul din realitate”, „iraționalul face și el parte din plenitudinea Ființei și este semnificativ” (Gilles Quispel, „Jung et la Gnose”, în *Carl Gustav Jung*, L'Herne, ed. cit., p. 142).

un tot gata conturat, fără ca noi să fim în stare să dăm socoteală sau să descoperim în ce mod a luat naștere acest conținut”.²⁷ Caracterul a ceva dinainte dat al conținutului intuitiv dă chiar imaginea anterioară conceptului, dar e vorba de o imagine intuitivă neclar conturată, „doar imagini și viziuni de relații și raporturi”.²⁸ Pătrunzând cu privirea obiectele lumii interioare, ea e „un proces activ și creator care închipuie în obiect tot atât cât extrage din acesta”.²⁹ Ceea ce ea descoperă este rezultatul unui act de imaginare, căci obiectul nu i se prezintă în datele sale reale, în dimensiunile prezenței evidente a exteriorității, ci ca imagine a unei posibilități de ființare. „Intuiția se ambiționează să descopere marile *posibilități*”,³⁰ fiind astfel, înaintea gândirii pe care o pregătește, deschizătoarea de drumuri, deschizând ceea ce e închis, dând chip unor *infra-imagini* care abia încep să prindă contur, să iasă din nevăzutul inaparentului.

Marile imagini – o lume în oglindă

Felul în care ies la vedere se arată intuiției drept semnificabil întrupat, modul de a apărea al obiectului interior care, prin ceea ce arată imaginal, spune mai mult decât imaginea obiectelor exterioare. De aceea, „percepției subiective îi este propriu caracterul semnificativului. Spune mai mult decât pura imagine a obiectului, firește numai celui căruia factorul subiectiv îi spune în genere ceva”.³¹ Factorul subiectiv implicat denumește infra-realitatea imaginilor originare, a acelor imagini care au calitatea transcendenței și a atemporalității. „Arhetipurile (...) sunt constante ale imaginației”.³² Deși aceste *Urbilder* transgresează prezentul, sunt permanent prezente, veșnice potențializări și auto-realizări. Imaginea primordială „nu este niciodată produsă, ci permanent prezentă, apărând de la sine în percepție, astfel încât s-ar putea spune chiar că ar tinde de la sine la realizarea sa, fiind resimțită de spirit ca potențialitate activ determinată”.³³ Ceea ce apare de la sine aduce la vedere inaparentul numenal, arhetipurile fiind „forțe non-figurate”, invizibile, care apar intuiției sub forma unei imagini; sau, „folosind limbajul lui Kant, ceva de genul noumenon-ului imaginii pe care intuiția o percepe și o produce prin percepere”,³⁴ dar, în același timp, imaginea aceasta internă nu iese la iveală decât prin amplificare, „un fel de *amplificare* spontană a arhetipului” care „aduce cu sine o *încărcătură de sens* considerată, până atunci, imposibilă”.³⁵ Imaginea aduce cu sine ceva de văzut și de înțeles, pentru că ea se

²⁷ *Tipuri psihologice* (cap. XI. Definiții), în C. G. Jung, *Puterea sufletului*, ed. cit., II, p. 179.

²⁸ *Tipuri psihologice*, în C. G. Jung, *op. cit.*, II, p. 61. „Imagini fugitive sau vizualizări” (*Psihologie și religie*, în C. G. Jung, *Imaginea omului și imaginea lui Dumnezeu*, ed. cit., p. 69).

²⁹ *Tipuri psihologice*, în C. G. Jung, *op. cit.*, II, p. 61.

³⁰ *Ibidem*, p. 62.

³¹ *Ibidem*, p. 98.

³² Charles Baudouin, *L'œuvre de Jung et la psychologie complexe*, Paris, Payot, 2002, p.245.

³³ *Tipuri psihologice* (cap. XI. Definiții), în C. G. Jung, *op. cit.*, II, p. 157. „În timp ce se pictează, imaginea se dezvoltă oarecum de la sine, iar aceasta deseori în opoziție cu intenția conștientă” (*L'Âme et le Soi*, ed. cit., p. 126).

³⁴ *Tipuri psihologice*, în C. G. Jung, *op. cit.*, II, p. 106. Arhetipul „nu este numai o imagine în sine, ci totodată și o dinamică, ce se relevă în numinozitatea, în puterea de fascinație a imaginii arhetipale”, a unei imagini care semnifică și evocă totodată (*Despre rădăcinile conștiinței. Studii asupra arhetipului*, în C. G. Jung, *op. cit.*, IV, p. 80).

³⁵ *Ibidem*, pp. 71, 73.

spune în propria producere de sine, arată ceea ce spune, iar amplificarea dă conținutului de sens forma aparițională apropiată. „Sensul se revelează întotdeauna din el însuși”,³⁶ dar o face printr-o imagine care se revelează ca impenetrabilă pentru rațiunea critică. „Numinozitatea extraordinară a acestor imagini”³⁷ nu e accesibilă decât intuiției înțelegătoare care percepe *diferența* față de obiectul lor transcendental, pe care ele nu îl instituie ci îl evocă. Ceea ce se înțelege intuitiv, în cazul acestor imagini (și cu precădere în cel al imaginilor divinității), se vede, dar însăși această vedere, deși beneficiază de amplificarea semantică ce face imposibilul posibil, nu poate defini în cuprinsul ei ceea ce o transcende în mod absolut și este, prin urmare, de necuprins, deci incomprehensibil. De aceea, spune Jung, „definirea este o imagine; starea de fapt *necunoscută*, desemnată prin ea, *nu este înălțată în sfera comprehensibilului*, căci altfel am putea spune pe drept că am creat un zeu. « Stăpânul » pe care l-am ales nu este identic cu imaginea pe care am schițat-o despre el în timp și spațiu. El acționează înainte și după aceea, ca *mărime indiscernabilă* în adâncul sufletului”.³⁸ Dacă sfera numinosului imaginii ar fi circumscrisă actului comprehensiunii, în esența sa transcendentală, nu am vedea decât ceea ce noi înșine am creat prin vedere, ceea ce vrem să vedem, adică un idol.³⁹ În aceste situații absolute, imaginea nu poate arăta decât ceea ce noi putem intui, forma unui sens care – în ineputabilul său – transcende vederea, căci e inegalabilul absolut, niciodată egalat de o privire. „Atare imagini nu sunt elaborări ale intelectului, ci revelații naturale”.⁴⁰

Și atunci ce arată imaginea, din moment ce ea, deși se dă în prezentul intuiției, nu este o imagine a prezentului, fiind ca atare impresentabilă și incomprehensibilă prin sine? Ca și senzația introvertită, spune Jung, intuiția „nu resimte ca decisivă realitatea obiectului, ci realitatea factorului subiectiv, adică a imaginilor primordiale care, în totalitatea lor, formează o altă lume, o lume în oglindă (...). Această oglindă are însă facultatea, foarte specifică ei, de a nu reprezenta conținuturile actuale ale conștiinței sub forma lor curentă, binecunoscută, ci, într-un anume sens, sub specie aeternitatis”.⁴¹ Ceea ce se vede în intuiție nu e imaginea obiectului circumscris datelor existenței sale reale, ci – sub aceasta – o imagine originară, a obiectului pus în interioritatea subiectului. O imagine simbolică al cărei conținut transcende deja-cunoscutul pe care îl desemnează semnul, deschide spre neștiut, spre ne(mai)văzut. Ea „implică ceva mai mult decât sensul evident și imediat. Acest cuvânt sau această imagine au un aspect « inconștient » mai vast, care nu e niciodată definit cu precizie, și nici explicat pe deplin”.⁴² Este un obiect în subiect, dar

³⁶ *Răspuns la Iov*, în C. G. Jung, *Imaginea omului și imaginea lui Dumnezeu*, ed. cit., p. 202.

³⁷ *Ibidem*, p. 204.

³⁸ *Psihologie și religie*, în C. G. Jung, *Imaginea omului și imaginea lui Dumnezeu*, ed. cit., p. 90.

³⁹ Jung vorbește în acest caz de „imagini discutabile ale domeniului psihoid”, arhetipul numinos dovedindu-se atât de puternic încât „obiectul intuiției devine absolut și indiscutabil”, impunându-se ca imagine subiectivă iluzorie (cf. *Mysterium Coniunctionis*, II, ed. cit., p. 254). Arhetipul numinos este creat astfel într-o *imagine care ascunde* adevăratul fond transcendental (cf. *ibidem*, I, p. 204).

⁴⁰ *Psihologie și religie*, în C. G. Jung, *op. cit.*, p. 96.

⁴¹ *Tipuri psihologice*, în C. G. Jung, *op. cit.*, II, p. 98.

⁴² C. G. Jung, *Essai d'exploration de l'inconscient*, ed. cit., p. 30. „Semnul este mereu mai puțin decât conceptul pe care îl reprezintă, pe când simbolul trimite întotdeauna la un conținut mai vast decât sensul său imediat și evident” (*ibidem*, p. 85).

nu *al subiectului*, căci înțelegerea la acest nivel nu se confruntă cu o imagine de sine a unui subiect autotelic, ceea ce ar reduce imaginea la limitele lumii subiective, ci cu un transcendental care, deși apare ca factor subiectiv, se arată ca lume necunoscută, necuprinsă. Este rezervorul inepuizabil al acelor *mari imagini* care „conferă lumii un alt chip, un alt mod de a fi”, reprezentări colective care, „la nivelurile sublime, sunt sursa expresiilor poetice și a limbajului religios”.⁴³ Prin urmare, nu o lume reactivă de reflexe, de imagini refractate care distorsionează conținuturile conștiente, ci „o lume în sine, o realitate proprie și *sui generis*”.⁴⁴ *O lume în oglindă*, deci o lume imaginală care nu numai o reflectă pe cea reală, dar o pune în abis, îi revelează existența încă neactualizată, eternitatea posibilului. Lume in-actuală și in-utilă, precum orice imagine de acest fel, ireală pentru că doar oglindește realitatea, suprareală însă pentru că *realizează* toată realitatea. Iar în oglindă lumea apare transfigurată în chiar răsturnarea prin care ea devine o imagine a inaparentului, căci doar această perspectivă inversă îi dezvăluie străfundul care o pune în lumină.

Dialectica punerii-în-formă estetică și a înțelegerii

După cum se poate observa, natura și funcția imaginii, în concepția lui Jung, se identifică în mare măsură cu cele care definesc imaginea poetică. Atunci când vorbește despre imagine (*Bild*), așa cum el însuși declară, nu se referă „la copia imaginii obiectului exterior, ci mai degrabă la o viziune, în sensul limbajului poetic, adică la o imagine a fanteziei, care e corelată doar indirect cu percepția obiectului exterior. Imaginea aceasta se bazează pe activitatea inconștientă a fanteziei mai degrabă, și apare conștientului, în mod mai mult sau mai puțin abrupt, ca un produs al acestei activități”.⁴⁵ Caracteristicile acestei imagini, discutate de noi mai sus, le rezumăm subliniind câteva aspecte: ea este distinctă de realitatea senzorială, fiind o *imagine „interioară”*, precum valoarea care o definește; ea are un sens propriu, autonom, ca „expresie concentrată a situației psihice globale”.⁴⁶ În același timp, ca *fenomen imaginativ*, ea e oglinda în care se reflectă lumea exterioară, dezvăluindu-i esența. Înțelegerea și interpretarea ei să țină, cu formula lui Ricoeur, de o hermeneutică a suspiciunii? În bună parte da, pentru că imaginea, deși prezintă propriul ei înțeles, e investită semantic de un sens ce o transcende și pe care îl evocă „formal”. Acest sub-sens este obiectul înțelegerii intuitive și apoi al interpretării. Este tocmai aspectul care favorizează o interpretare filosofică, întrucât „interpretarea filosofică și imaginea originară merg totdeauna mână în mână, căci nimic nu suscită mai mult reflecția filosofică decât experiența imaginilor originare”.⁴⁷ Dar prin faptul că imaginea voalează și arată totodată, ea se înscrie într-un orizont fenomenologic. „Imaginea arhetipală este fică a arhetipului structural, genetic oarecum, dar în același timp ea determină în mod absolut posibilitatea

⁴³ C. G. Jung, *Dialectique du Moi et de l'inconscient*, ed. cit., p. 61. „Forma și natura lumii în care ființa se naște și crește sunt innăscute și prefigurate în ea sub forma unor *imagini virtuale*” (*ibidem*, p. 148).

⁴⁴ Cf. *ibidem*, pp. 136-137.

⁴⁵ *Tipuri psihologice* (cap. XI. Definiții), în C. G. Jung, *Puterea sufletului*, ed. cit., II, p. 160.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 161.

⁴⁷ C. G. Jung, „Lettre de Jung à Gilles Quispel”, în *Carl Gustav Jung*, L'Herne, ed. cit., pp. 157-158.

de apariție a arhetipului, eflorescența sa”.⁴⁸ Cum să înțelegem această imagine interioară al cărei semnificant pare că își trădează semnificatul și o face pur și simplu din necesitatea ce decurge din natura lucrurilor, având în vedere că semnificatul, la rândul lui, își transcende semnificantul?⁴⁹

Un posibil răspuns aflăm într-un pasaj din *Sufletul și Sinele*, cu referire la dialectica *punerii-în-formă* și a *comprehensiunii*.⁵⁰ Înainte însă de a fi elementele constitutive ale unei dialectici în care se situează ca factori de compensare reciprocă, aceste principii se manifestă ca tendințe contrare, precumpănind una în detrimentul celeilalte. Iar aceasta cu atât mai mult cu cât autonomia imaginilor (originare) „constituie fundamentul confruntării dialectice dintre eu și inconștient”.⁵¹ Acolo unde predomină principiul *punerii-în-formă* sau al *in-formării*, asistăm la o „condensare a motivelor în simboluri mai mult sau mai puțin stereotipe. Aceste simboluri stimulează imaginația creatoare de forme, servind așadar îndeosebi motivelor estetice. Tendința aceasta conduce la problema estetică a *punerii-în-formă artistică*. Acolo unde, dimpotrivă, predomină *principiul înțelegerii*, aspectul estetic suscită destul de puțin interes și poate fi chiar perceput ca obstacol; în schimb se produce o confruntare intensă cu *sensul* conținuturilor inconștiente”. În fața unor astfel de imagini, putem prin urmare să apreciem caracterul lor pur formal, figura semnificantă prin sine care apare conștiinței estetice. O *Einbildung* suficientă, se pare, pentru a spune ceva despre ceea ce apare, căci ceea ce apare *ca* imagine se înfățișează în pura apariție drept simplu fapt *că* apare. Simbolurile stereotipe sau motivele estetice sunt chiar formele apariționale al căror conținut e ocultat, manifestări care își voalează esența manifestantă. Aici imaginea este un *obiect estetic*. Tendința inversă valorizează exclusiv conținutul *punerii-în-formă*. Nu că ceva apare, nu faptul apariției în sine contează acum, ci *ceea ce* apare, adică un sens comprehensibil care se oferă interpretării. Ceea ce este pus în formă se dă ca semnificat pe care îl înțelegem prin și dincolo de semnificantul formal care îl voalează. El se dezvăluie astfel intuiției comprehensive drept conținut inconștient generator al formelor conștiente. Acum imaginea e văzută ca *obiect semnificant*. Această a doua tendință este proprie unei hermeneutici a suspiciunii, pe când cea dintâi e specifică unei fenomenologii descriptive.⁵² Că este vorba de o intuiție comprehensivă sau de o comprehensiune intuitivă, o spune Jung însuși: „Dacă punerea-în-formă tinde a se concentra pe aspectul exterior al motivului, o înțelegere intuitivă caută adesea să perceapă sensul, plecând de la simple indicații, uneori insuficiente, furnizate de materiale, fără să

⁴⁸ Gilbert Durand, „Jung, la psyché et la cité”, în *Carl Gustav Jung*, L’Herne, ed. cit., p. 458.

⁴⁹ Transcendere care înseamnă uneori alterare, distorsiune; e vorba de sensul subliminal care deformează sensul convențional: „De fapt, impresiile noastre conștiente se intensifică extrem de rapid cu un element de sens inconștient care pentru noi are o semnificație psihică, deși nu suntem conștienți de existența acestui sens subliminal, și nici de modul în care el amplifică și deformează totodată sensul convențional” (C. G. Jung, *Essai d’exploration de l’inconscient*, ed. cit., p. 64).

⁵⁰ C. G. Jung, *L’Âme et le Soi*, ed. cit., pp. 169-171.

⁵¹ C. G. Jung, „Religion et psychologie. Une réponse à Martin Buber”, în *op. cit.*, p. 364.

⁵² Jung se întreabă „până unde trebuie căutată în spatele acestor imagini experiența imediată, adică în ce măsură aceste imagini aparțin tradiției” (C. G. Jung, „Lettre de Jung à Gilles Quispel”, în *op. cit.*, p. 156).

țină cont de elementele pe care o punere-în-formă îngrijită le-ar face să apară”.⁵³ Se înțelege că valorizarea exclusivă a unuia din aceste principii este reductivă și creatoare de sub-interpretări. Pe de o parte, supraestimarea formalului duce la ignorarea tocmai a sensului care îl subîntinde și îl face cu putință, ca ceva ce se *pune* în formă. Pe de altă parte, hipertrofierea conținutului favorizează o interpretare rațională prin care se pierde caracterul esențialmente simbolic al imaginii. În această ultimă situație imaginea e suspectată că ascunde adevăratul sens pe care îl prezintă trunchiat sau deviat; forma deformează, și atunci sensul trebuie de-format, eliberat de aspectul său aparent.⁵⁴ În ambele cazuri însă, ceea ce se pierde cu adevărat este valorizarea subiectivă a unui produs individual, caracterul original, inconfundabil, al imaginației creatoare, ca atare „înțelegerea sensului său și deci a valorii sale *pentru subiect*”. Iar prin aceasta ne întoarcem la problema înțelegerii la nivel subiect, căci chiar dacă înțelegerea se confruntă cu imagini a căror recunoaștere este universală, ea nu le intuiește decât individual, în subiectul care își asumă obiectul, îl ia la sine, și-l prezintă drept propriul său. Aici fiecare tendință pare să constituie principiul regulator al celeilalte, funcționând în dialectica unui raport de compensare activat printr-un „pod de înțelegere interioară, spirituală”⁵⁵: „punerea-în-formă estetică solicită înțelegerea sensului, iar înțelegerea are nevoie de punerea-în-formă estetică. Astfel cele două tendințe se completează pentru a constitui funcția transcendentă”.⁵⁶ Cu alte cuvinte, forma nu stă prin sine, ea nu este imagine decât pentru a arăta ceea ce semnifică, așadar *împreună cu sensul*. Invers, dar complementar, sensul nu se poate manifesta decât în forma unei imagini în care el nu apare travestit în altceva derizoriu, dar nici drept un incognito care se ascunde în faldurile figurate ale unui inconștient inaccesibil, ci dă semn că este, deja posibil, ca lumină care dă lumină, formează și luminează imaginea în care apariția sa se întrupează.

⁵³ Atunci însă când intuiția comprehensivă conlucrează cu imaginația, ea pregătește solul fertil al interpretării imaginilor simbolice: „Imaginația și intuiția sunt indispensabile înțelegerii noastre”, „intuiția este ca și esențială în interpretarea simbolurilor” (*Essai d’exploration de l’inconscient*, ed. cit., p. 157). Este vorba de imaginația activă sau creatoare, care depășește contrariile, „o putere de a crea imagini, și nu o atitudine pur pasivă de receptare și de înregistrare a imaginilor”, atitudine vizionară „mediatoare între conștientul nostru și fundamentele arhetipale ale psihicului” (Françoise Bonardel, „Jung et l’alchimie”, în *Carl Gustav Jung*, L’Herne, ed. cit., pp. 184, 185).

⁵⁴ Așa cum se întâmplă în psihologia clasică, pentru care „imaginea, simbolul nu erau decât un « efect », aproape un epifenomen (...). Un fel de deghizare secundară, pur simptomatică” (Gilbert Durand, „Jung, la psyché et la cité”, în *op. cit.*, p. 461).

⁵⁵ C. G. Jung, *Commentaire sur le mystère de la fleur d’or*, Albin Michel, Paris, 1979, p. 77. Acest „pod” reprezintă un dialog interior: „Pentru a negocia cu inconștientul prin intermediul imaginației active, (...) există conversația cu conținuturile inconștientului care apar personificate” (Barbara Hannah, *Rencontres avec l’âme. L’imagination active selon C. G. Jung*, Éditions du Dauphin, Paris, 2005, p. 223).

⁵⁶ „Aici începe confruntarea dintre eu și inconștient (...), apropierea contrariilor, apariția și crearea unui al treilea element: funcția transcendentă. Stadiu în care cel care conduce nu mai e inconștientul, ci eul” (*L’Âme et le Soi*, ed. cit., p. 173). Nivel al terțului inclus: „Confruntarea pozițiilor creează o tensiune energetică sursă de viață, un al treilea termen care nu e un produs născut mort al logicii potrivit principiului lui *tertium non datur*, ci o reluare a mișcării ivită din suspensia celor opuse, o naștere vie care duce la un nou palier, la o nouă situație. Funcția transcendentă apare deci ca o proprietate a contrariilor apropiate” (*ibidem*, p. 176).

Bibliografie

- Baudouin, Charles, *L'œuvre de Jung et la psychologie complexe*, Paris, Payot, 2002
- Carl Gustav Jung*, traductions par Suzanne Capek et Alix Gaillard-Desmigny, Paris, Cahiers de l'Herne, l'Herne, 1991
- Hannah, Barbara, *Rencontres avec l'âme. L'imagination active selon C. G. Jung*, préface de Marie-Louise von Franz, traduction de Georges Hude, Paris, Éditions du Dauphin, 2005
- Franz, Marie-Louise von, *Reflets de l'âme. Projections et recueillement selon la psychologie de C. G. Jung*, traduction de Jacqueline Steib-Blumer, Paris, Entrelacs, 2011
- Jung, C. G., *Commentaire sur le mystère de la fleur d'or*, traduction par Étienne Perrot, Paris, Albin Michel, 1979
- Jung, C. G., *Dialectique du Moi et de l'inconscient*, traduit de l'allemand, préfacé et annoté par le docteur Roland Cahen, Paris, Gallimard, 1989
- Jung, C. G., *L'Âme et le Soi. Renaissance et individuation*, traduit de l'allemand par Claude Maillard, Christine Pflieger-Maillard et Roland Bourneuf, Paris, Albin Michel, 1990
- Jung, C. G., *Essai d'exploration de l'inconscient*, traduit de l'allemand par Laure Deutschmeister, Paris, Denoël, 1990
- Jung, C. G., *Imaginea omului și imaginea lui Dumnezeu*, Teora, București, 1997
- Jung, C. G., *Puterea sufletului*, I-IV, Anima, București, 1994
- Jung, C. G., *Mysterium Coniunctionis*, I-II, Teora, București, 2000
- Ricœur, Paul, *Le conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Paris, Seuil, 1969